

Міністерство освіти і науки України
Уманський національний університет садівництва

Факультет плодовоовочівництва, екології та захисту рослин

Програма
і методичні рекомендації
організації виробничої практики студентів
факультету плодовоовочівництва, екології та захисту рослин
спеціальності 203 «Садівництво та виноградарство»
і напрямку підготовки 6.090101 „Агрономія” з ознаками
спеціальності «Плодовоовочівництво і виноградарство»

Умань 2017

Програма і методичні рекомендації організації виробничої практики для здобувачів вищої освіти спеціальності 203 «Садівництво та виноградарство» і напряму підготовки 6.090101 – Агрономія з ознаками спеціальності «Плодоовочівництво і виноградарство», освітній рівень – перший (бакалаврський). Умань: Уманський національний університет садівництва, 2017. 32 с.

Програма і методичні рекомендації підготовлені колективом викладачів: професор Мельник О.В., професор Улянич О.І., доцент Щетина С.В., доцент Слободяник Г.Я., доцент Тернавський А.Г., доцент Яковенко Р.В., доцент Слободяник Л. М., викладач Фоменко О. О.

Рецензент: доктор с.-г. н., професор Полторецький С.П.

Рекомендовано до друку науково-методичною комісією факультету плодовоовочівництва, екології та захисту рослин (протокол №3 від 12.10.2017 р.)

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1. Вимоги до баз практики.....	5
2. Пам'ятка з охорони праці.....	7
3. Обов'язки керівника практики від університету.....	7
4. Обов'язки керівника практики від виробництва (установи).....	8
5. Обов'язки студента під час виробничої практики.....	8
6. Програма виробничої практики.....	9
6.1. Плодівництво.....	11
6.2. Овочівництво.....	12
6.3. Виноградарство.....	13
6.4. Захист рослин.....	14
6.5. Товарознавство і стандартизація плодово-ягідної, овочевої продукції та винограду.....	15
6.6. Підприємництво, менеджмент, економіка виробництва та правові питання...	16
6.7. Охорона праці та навколишнього середовища.....	16
7. Вимоги щодо проходження практики за кордоном.....	16
8. Підведення підсумків практики.....	17
9. Методичні рекомендації підготовки звіту про виробничу практику.....	18
9.1. Рекомендована структура написання звіту.....	18
9.2. Оформлення звіту про практику.....	20
9.3. Правила ведення щоденника.....	21
10. Організація захисту звіту.....	22
11. Критерії оцінювання.....	23
Додатки.....	24
Список рекомендованої літератури.....	32

Вступ

Практика студентів є невід'ємною складовою частиною освітнього процесу підготовки фахівців і проводиться на оснащених відповідним чином базах практики в університеті, а також у сучасних підприємствах, організаціях відповідних галузей господарювання та державного управління на основі укладених договорів. Вона є важливою та обов'язковою ланкою підготовки висококваліфікованих фахівців до майбутньої роботи, забезпечення їх конкурентоспроможності та можливості працевлаштування на вітчизняному й європейському ринках праці. Практична підготовка студентів вищих навчальних закладів згідно чинного Закону України «Про вищу освіту» є однією з форм організації навчального процесу для освітнього рівня бакалавр. Основним завданням виробничої практики студентів 3-го курсу факультету плодоовочівництва, екології та захисту рослин є якісна компетентна підготовка до професійної діяльності, закріплення умінь і навичок майбутньої професії.

Метою виробничої практики є поглиблення та закріплення знань, отриманих студентами в процесі вивчення певного циклу теоретичних і прикладних дисциплін, набуття практичних навичок, ознайомлення безпосередньо в установі, організації, на підприємстві з виробничим процесом і технологічним циклом виробництва, відпрацювання вмінь й навичок зі спеціальності, необхідних для прийняття самостійних рішень у реальних виробничих умовах, виховання потреби систематично оновлювати свої знання та творчо їх застосовувати в практичній діяльності, а також збір матеріалу для виконання курсових та дипломних проектів (робіт), передбачених навчальним планом.

Виробнича практика – заключна ланка практичної підготовки здобувача вищої освіти освітнього рівня бакалавр і проводиться з метою оволодіння професійним досвідом та готовності майбутнього фахівця до самостійної трудової діяльності, набуття досвіду організаційної, виховної роботи в колективі, уміння працювати з фактичним матеріалом виробничої діяльності підприємства. Виробнича практика студентів проводиться в індивідуальному

порядку. Кожен із студентів-практикантів знаходиться в ролі помічника (дублера) керуючого відповідними структурними підрозділами підприємств аграрної галузі.

1. Вимоги до баз практики

Основною вимогою до бази практики є її здатність забезпечити виконання її програми. Визначення баз практики здійснюється адміністрацією навчального закладу на основі прямих договорів з підприємствами, організаціями, установами незалежно від їх організаційно-правових засад і форм власності. Виробнича практика проводиться на виробничих підприємствах, установах, об'єднаннях АПК та їх підрозділах, що займається вирощуванням плодових, овочевих рослин та винограду.

За наявності у ВНЗ державних чи регіональних замовлень на підготовку фахівців перелік баз практики, як правило, повинен надаватись органами, що формували замовлення.

У випадку підготовки фахівців за цільовими договорами (контрактами) з підприємствами, організаціями, установами, фізичними особами бази практик передбачаються цими договорами (контрактами). Студенти мають право самостійно підбирати для себе місце виробничої практики і пропонувати його кафедрам для укладання відповідних угод (необхідно надати паспорт господарства). Бажано перебування студентів на виробничій практиці у підприємствах, установах і організації, де вони після закінчення навчального закладу будуть працевлаштовані. За наявності вакансій студенти можуть зараховуватися на штатні посади, якщо робота на цих посадах задовольнятиме вимоги програми практики.

Підприємства, установи, організації, що є базами практики:

- організують та проводять практику студентів у відповідності з Положенням про проведення практики студентів вищих навчальних закладів та програмою практики;
- призначають безпосередніх керівників практики від підприємства з числа провідних або головних спеціалістів;

- створюють необхідні умови для отримання студентами в період проходження практики знань зі спеціальності в області технології, економіки та організації, планування та управління виробництвом, наукової організації праці, організації науково-дослідних робіт;
- дотримуються узгоджених з університетом календарних графіків проходження практики;
- надають студентам-практикантам і керівникам практики від університету можливість користуватися лабораторіями, кабінетами, майстернями, бібліотеками, технічною та іншою документацією, необхідною для виконання програми практики;
- забезпечують студентам умови безпечної роботи на кожному робочому місці;
- забезпечують облік виходів на роботу студентів-практикантів; повідомляють в університет про всі порушення студентами дисципліни, правил внутрішнього розпорядку, інші порушення;
- несуть відповідальність у встановленому чинним законодавством порядку за нещасні випадки зі студентами, котрі проходять практику в даному підприємстві, установі, організації;
- дають по закінченню практики письмову характеристику на кожного студента-практиканта, в котрій відображають відношення студента до роботи, його дисципліну, виконання програми практики, якість підготовленого звіту;
- проводять обов'язкові інструктажі з охорони праці, техніки безпеки (ввідний та на робочому місці - первинний) з оформленням встановленої документації.

2. Пам'ятка з охорони праці

Виконання вимог з охорони праці є основною умовою безпечної роботи під час проходження виробничої практики.

Студенти, що від'їжджають на практику, обов'язково проходять інструктаж з техніки безпеки в університеті, про що робиться відповідний запис у журналі.

Студент, що прибув на місце виробничої практики, допускається до роботи лише після інструктажу з техніки безпеки – ввідного та на робочому місці (інструктаж повинен проводити інженер з охорони праці). Після кожного інструктажу проводиться відповідний запис у журналі.

Основні вимоги, яких необхідно дотримуватись під час виробничої практики:

- при користуванні будь-яким видом транспорту, під час доїзду до місця практики та в зворотному напрямі, необхідно суворо дотримуватись вимог, що висуваються до пасажирів;
- приступати до виконання робіт тільки після інструктажу з охорони праці на робочому місці;
- виконувати тільки доручену роботу.

3. Обов'язки керівника практики від університету

Керівник практики від університету:

- забезпечує проведення всіх організаційних заходів перед виїздом студентів на практику;
- проводить інструктаж про порядок проходження практики та з техніки безпеки з відповідною реєстрацією в журналі;
- розробляє тематику індивідуальних завдань і надає методичну допомогу щодо їх виконання (*за необхідності*);
- надає студентам-практикантам необхідні документи (програму, щоденник, методичні рекомендації та ін.);
- повідомляє студентів про систему звітності з практики, подання письмового звіту, ведення щоденника, тощо;
- здійснює контроль за якістю фахової підготовки студентів у період практики;
- у складі комісії бере участь у захисті звіту про проходження виробничої практики.

4. Обов'язки керівника практики від виробництва (установи)

Загальне керівництво практикою студентів на установах покладається на керівника установи, заступника або одного з провідних фахівців, про що вказується в договорі.

Керівник практики від установи:

- несе особисту відповідальність за проведення практики;
- організовує практику згідно з розробленим індивідуальним завданням практики;
- надає згідно з робочою програмою студентам місця практики, забезпечує найбільшу ефективність її проходження;
- організовує навчання студентів з правил техніки безпеки, охорони праці;
- забезпечує і контролює дотримання студентами-практикантами правил внутрішнього розпорядку;
- створює необхідні умови для засвоєння практикантами нової техніки, інноваційних технологій, сучасних методів організації праці тощо;
- оцінює якість роботи і складає виробничу характеристику на студента з відображенням виконання програми практики, якості професійних знань та умінь, ставлення студента до виробничої і громадської роботи, виконання індивідуального завдання, організаторських здібностей, участі в засвоєнні нової техніки і технології тощо.

5. Обов'язки студента під час виробничої практики

Студент зобов'язаний:

- до початку практики отримати від керівника практики від університету консультації щодо оформлення всіх необхідних документів;
- своєчасно прибути на базу практики;
- повністю виконати завдання, передбачені програмою практики;
- підпорядковуватися чинним на підприємстві (в організації) правилам внутрішнього розпорядку;

- вивчати і суворо дотримуватися правил охорони праці, техніки безпеки;
- вести робочий щоденник проходження практики;

В останній тиждень згідно графіка практики завершити написання звіту і щоденника, зареєструвати їх у деканаті і на кафедрі (за необхідності – допрацювати) і захистити звіт перед комісією.

6. Програма виробничої практики

Виробнича практика студентів зі спеціальності 203 «Садівництво та виноградарство» і напряму підготовки 6.090101 – Агрономія з ознаками спеціальності «Плодоовочівництво і виноградарство» є найбільш важливим елементом набуття загальних і фахових компетентностей, передбачених для здобувачів освітнього рівня Бакалавр. Згідно вимог освітньої програми здобувачі вищої освіти освітнього рівня Бакалавр зі спеціальності 203 «Садівництво та виноградарство» мають володіти інтегрованою компетентністю – здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми професійної діяльності у галузі плодівництва, овочівництва і виноградарства, що передбачає застосування положень і методів відповідної науки і характеризується певною невизначеністю умов. Програма виробничої практики студентів передбачає закріплення таких загальних компетентностей, як: здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; здатність розробляти та управляти проектами; навички здійснення безпечної діяльності; здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; здатність працювати в команді; прагнення до збереження навколишнього середовища. Із спеціальних (фахових, предметних) компетентностей під час виробничої практики студенти закріплюють: навички застосовувати знання та розуміння фізіологічних процесів плодових, овочевих рослин і винограду для розв'язання виробничих технологічних задач, у т.ч. для їх зберігання і переробки; практичне використання навичок з вирощування посадкового матеріалу плодових, ягідних культур і винограду, розмноження овоче-баштанних рослин у відкритому і закритому ґрунті та грибів; уміння

науково-обґрунтовано використовувати добрива та засоби захисту рослин, з урахуванням їх хімічних і фізичних властивостей та впливу на навколишнє середовище; здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт; уміння використовувати факти і досвід новітніх сучасних і наукових досягнень у плодівництві, овочівництві та виноградарстві. Після виробничої практики оцінюються як програмні результати навчання вміння аналізувати та інтегрувати знання із загальної та спеціальної професійної підготовки в обсязі, необхідному для спеціалізованої професійної роботи у галузі плодівництва, овочівництва та виноградарства.

Відповідно до плану навчального процесу, виробнича практика студентів 3 курсу напряму підготовки «Агрономія» з ознаками спеціальності «Плодоовочівництво і виноградарство» триває 12 тижнів.

Графік перебування студентів на виробничій практиці

Галузь	Кількість тижнів
1. Овочівництво	3
2. Плодівництво	4
3. Виноградарство	2
4. Захист рослин	1
4. Підприємництво, менеджмент, економіка виробництва та правові питання	1
5. Підготовка і захист звіту	1
Всього	12

Виробнича практика студентів спеціальності 203 «Садівництво та виноградарство» становить 8 тижнів.

Графік перебування студентів на виробничій практиці

Галузь	Кількість тижнів
1. Овочівництво	3
2. Плодівництво	3
3. Виноградарство	1
4. Підприємництво, менеджмент, економіка виробництва та правові питання. Підготовка і захист звіту	1
Всього	8

Під час проходження виробничої практики студент повинен звернути увагу на подані нижче питання, виконання яких висвітлити у своєму звіті.

6.1. Плодівництво

У господарстві детально ознайомитись з станом плодівництва, вияснити питання організації території саду, породний, сортовий та віковий склад насаджень, систему утримання ґрунту та удобрення саду. У цьому допоможе ознайомлення з річними звітами господарства за останні три роки, виробничо-фінансовим планом, планом-схемою території саду, паспортом саду.

Практиканту належить прийняти особисту участь в організації технологічних процесів вирощування плодових та ягідних культур у господарстві. Приділити увагу вивченню форм організації та оплати праці в садівництві, у тому числі оренди, питанням регулювання чисельності з шкідників та хвороб в плодовому саду і на ягіднику, застосування с.-г. машин і механізмів. Вияснити існуючі в господарстві підходи до приватизації і розвитку фермерського садівництва.

Проаналізувати господарські та біологічні особливості наявних у господарстві сортів плодових та ягідних культур, звернути увагу на силу росту дерев, особливості будови крони, типи плодоношень, зимостійкість, стійкість до хвороб, строки досягання плодів, технологію збирання, післязбиральної доробки, сортування, строки та способи реалізації плодів та ягід. Описати технологічні заходи у плодовому розсаднику

За наявності в господарстві насаджень різних конструкцій слід зафіксувати їх основні елементи: сортопідщепні комбінування, площі живлення, типи крон, описати їх характеристики та системи формування, системи опор, системи зрошення. Вивчити особливості закладання плодових і ягідних насаджень, способи формування плодових і ягідних культур, системи удобрення та утримання ґрунту в насадженнях, системи зрошення, особливості догляду за насадженнями, збирання врожаю, післязбиральної доробки і зберігання плодів і ягід, садову техніку.

Потрібно взяти безпосередню участь у виконанні таких робіт у плодовому саду: формування та обрізування рослин у багаторічних насадженнях; садіння плодкових та ягідних рослин; ремонт насаджень; окуліровка, щеплення саджанців; догляд за ґрунтом в міжряддях і пристовбурній смузі; застосування гербіцидів; удобрення дерев; захист рослин від шкідників і хвороб; посів сидеральних культур та їх заробка в ґрунт; попереднє визначення урожаю; збирання врожаю; товарна обробка плодів, транспортування і реалізація врожаю.

6.2. Овочівництво

Відкритий ґрунт. На прикладі окремого господарства (або групи господарств району чи області) з різними формами власності практиканту потрібно ознайомитись із організацією даної галузі, структурою сівозмін, сортовим складом рослин, технологією вирощування овочевих культур. Практикант має прийняти особисту участь у виконанні основних технологічних операцій, проаналізувати їх ефективність і дати свої пропозиції. Визначати і контролювати якість ручних і механізованих робіт. Охарактеризувати місце розташування овочевої сівозміни, описати: вирощувані сорти і гібриди овочевих культур, підготовку насіння, вирощування розсади, системи удобрення і обробітку ґрунту, строки сівби насіння і висаджування розсади, прийоми догляду за рослинами і ґрунтом, описати методи забезпечення процесів збирання, пакування, транспортування, реалізації і розрахунків за реалізовану продукцію.

Вивчити порядок замовлень на продукцію та її реалізацію. Навести перелік технічних засобів і обладнання, які використовуються в господарстві під час вирощування овочевих культур. З'ясувати шляхи приватизації і розвитку фермерського овочівництва.

Закритий ґрунт. Ознайомитись з наявними спорудами закритого ґрунту на прикладі району, області, окремого господарства. Дати детальну характеристику культиваційних споруд, навести основні розміри і деталі будови. З'ясувати існуючі проблеми: організаційні, економічні і виробничі.

Надати свої пропозиції щодо підвищення ефективності овочівництва закритого ґрунту і грибівництва. Вивчити основні заходи підготовки споруд до експлуатації, їх використання і завершальний етап використання в кінці сезону. Навести перелік культурозмін, перелік культур, що вирощуються та їх сортовий склад. Прийняти безпосередню участь у виконанні основних технологічних операцій, які проводяться під час вирощування розсади та овочів на продукт. Звернути увагу на строки вирощування, підготовку субстрату і насіння. Описати схеми розміщення рослин різних культур, формування, підживлення, заходи захисту, збір урожаю, пакування і реалізацію продукції.

6.3. Виноградарство

Вивчення сортів винограду, способів формування та ведення кущів, систем зрошення, удобрення й утримання ґрунту у винограднику, особливостей догляду за насадженнями, технікою збирання, зберігання врожаю, механізації виноградарства. Під час практики студент повинен навчитись вести паспорт виноградника, розсадника й іншу агрономічну документацію, складати технологічні карти вирощування винограду, ботанічну, агробіологічну і технологічну характеристики сорту за існуючими методиками, проводити апробацію виноградних насаджень, визначати і контролювати якість ручних і механізованих робіт, розраховувати економічну ефективність виробничих процесів та технологій у виноградарстві.

Потрібно взяти безпосередню участь у виконанні таких робіт: відкриття кущів винограду; залишкове обрізування; «сухе» підв'язування пагонів; весняний обробіток ґрунту на виноградниках; обламування, прищипування і підв'язування зелених пагонів; додаткове та штучне запилення квіток; пасинкування, чеканка пагонів; збирання урожаю столових і технічних сортів; літній обробіток ґрунту на виноградниках; боротьба з шкідниками і хворобами на виноградниках; внесення добрив, зрошення виноградників.

6.4. Захист рослин

Ознайомлення з організаційно-виробничою структурою захисту рослин від шкідників, хвороб і бур'янів, машинами для проведення хімічного захисту, асортиментом засобів захисту, нормами витрати засобів захисту та концентрацією робочих розчинів, сортиментом індивідуальних засобів захисту.

Захист рослин від шкідників, хвороб та бур'янів. Ознайомитись з наявністю і поточним станом захисту та з наявністю систем інтегрованого захисту плодкових, овочевих культур і винограду від шкідників, хвороб, бур'янів в цілому (описати асортимент хімічних і біологічних засобів захисту, стан зберігання, місце зберігання, наявність типових сховищ, обприскувачів, змішувачів пестицидів та агрохімікатів, їх марки, транспортування, забезпеченість господарства засобами індивідуального захисту, порядок видачі та документального оформлення руху пестицидів та спецзасобів.

На основі короткострокових прогнозів щодо поширення шкідників, хвороб та бур'янів визначити потребу в хімічних та біологічних засобах, обладнанні та в інвентарі, необхідних для захисту плодкових, ягідних, овочевих культур та винограду.

Захист плодкових насаджень і виноградників. З метою вибору засобів захисту для окремих груп культур (яблуна, груша, слива, смородина, горобина, виноград тощо) провести обстеження рослин для визначення видового складу шкідників, що перезимували. Зосередити увагу на застосуванні біологічних засобів захисту плодкових насаджень від шкідників та хвороб (трихограми, біологічних препаратів, феромонних пасток тощо).

Прийняти участь в розробці і застосуванні елементів системи інтегрованого (комплексного) захисту плодкових насаджень. При цьому звернути увагу на дотримання всіх елементів агротехніки, що дають можливість запобігати поширенню шкідників, хвороб і бур'янів. Звернути увагу і дати критичну оцінку технології приготування робочих сумішей пестицидів та пестицидів з регуляторами росту рослин. Перед збиранням

урожаю провести обстеження плодівих насаджень на заселеність шкідниками і ураженість хворобами.

Захист овочевих рослин у відкритому ґрунті. Ознайомитись з технологією передпосівної обробки насіння овочевих культур, знезаражування маточних коренеплодів, капусти, цибулі-сіянки та картоплі. Впродовж вегетації овочевих рослин визначити видовий склад та поширення шкідників і хвороб. Особливу увагу приділити біологічному захисту капусти та інших овочевих культур від шкідників та хвороб. Взяти участь у проведенні всіх заходів захисту овочевих культур та картоплі від шкідливих організмів.

Захист овочевих рослин у закритому ґрунті. Ознайомитись з підготовкою субстрату і насіння до сівби, звернути увагу на технологію їх знезараження та протруювання насіння фунгіцидами з використанням плівкоутворювальних полімерів, мікроелементів, стимуляторів росту тощо). Обстежити сходи овочевих рослин в культивацийних спорудах з метою визначення видового складу шкідників та хвороб, уточнити заходи боротьби з ними, визначити найбільш ефективні.

6.5. Товарознавство і стандартизація плодово-ягідної, овочевої продукції та винограду

Ознайомитися з планом реалізації плодів та овочів. Прийняти участь у попередньому визначенні якості врожаю плодівих, овочевих культур та винограду за їх призначенням (для безпосередньої реалізації, короткострокового, тривалого зберігання, переробки тощо). Оцінити якість товарної обробки плодів та овочів в господарстві у відповідності з вимогами існуючих стандартів. Звернути увагу на особливості транспортування продукції до місць призначення та її реалізації. Скласти план-графік збирання врожаю плодівих і овочевих культур та винограду. Разом із спеціалістами господарства розрахувати потребу в тарі для збирання, транспортування, зберігання і консервування продукції. Визначити необхідну кількість пакувальних матеріалів, транспортних засобів.

Прийняти участь у контролі якості продукції на різних етапах її виробництва, визначенні їх хімічного складу та проведенні мікробіологічного контролю.

6.6. Підприємництво, менеджмент, економіка виробництва та правові питання

Виробнича структура установи, підприємства. Кількісна та якісна характеристика парку с.-г. машин, тракторів, обприскувачів і т.д. Кількість постійних, сезонних працівників. Показники рівня урожайності плодів, ягід, овочів і винограду. Обсяги прибутку та рівень рентабельності вирощування плодової, овочевої продукції і винограду.

Законодавчі акти і регулювання правових питань на підприємстві.

6.7. Охорона праці та навколишнього середовища

Ознайомитись з системою управління охорони праці та навколишнього середовища. Проаналізувати проведені і заплановані заходи щодо охорони праці, угод із соціальних питань (Колективний договір) і охорони навколишнього середовища Звернути увагу на їх виконання і грошові витрати на окремі групи заходів.

7. Вимоги до проходження практики за кордоном

Зарубіжна практика передбачає вивчення зарубіжного досвіду вирощування овочевих, плодових, ягідних культур та винограду

Програмою закордонної практики передбачається вивчення:

- технологій вирощування овочевих, плодових, ягідних культур та винограду;
- технологій виробництва екологічно чистої продукції;
- економічних розрахунків між фермерськими господарствами й державою, кооперативами фермерів з фермерами та іншими суб'єктами діяльності;
- форм договорів контрактації з торгівельними переробними та іншими недержавними й державними підприємствами, установами, наявність держзамовлень;

- особливостей складання бізнес-планів на вирощування тих чи інших культур;

- юридичного забезпечення взаємовідповідальності між суб'єктами господарської діяльності аграрного сектору;

Якщо в господарстві, в якому студент перебуває на практиці відсутні можливості для виконання якогось із елементів плану роботи, потрібно звернутися до керівника практики з проханням отримати дозвіл ознайомитись з такими елементами технологій на прикладі найближчого сусіднього господарства.

В останній тиждень згідно графіка практики завершити написання звіту і щоденника, зареєструвати їх у деканаті і на кафедрі (за необхідності – допрацювати) і захистити звіт перед комісією.

8. Підведення підсумків практики

Після закінчення терміну практики студенти звітують про виконання програми та індивідуального завдання.

Форма звітності студента за практику – це подання письмового звіту, підписаного й оціненого безпосередньо керівником практики від виробництва.

Письмовий звіт, щоденник, характеристика подаються на рецензування керівнику практики від університету. Звіт має містити відомості про виконання студентом усіх розділів програми практики, додатки, бібліографічний список.

Після реєстрації в деканаті та на кафедрі, перевірки керівником від ВНЗ звіт захищається студентом (з диференційованою оцінкою) перед комісією, призначеною деканатом. Оцінка за практику вноситься в заліково-екзаменаційну відомість і залікову книжку студента за підписами членів комісії і враховується в рейтинг студента на призначення стипендії. Оцінювання виробничої практики прирівнюється до оцінювання теоретичного навчання і враховується при підведенні підсумків загальної успішності студентів.

Студенту, який не виконав програму практики без поважних причин, може бути надано право проходження практики повторно за виконання умов,

визначених університетом. Студент, який отримав незадовільну оцінку з практики, відраховується з університету. Підсумки виробничої практики доповідаються на студентських наукових гуртках кафедри і обговорюються на засіданнях кафедр.

9. Методичні рекомендації підготовки звіту про виробничу практику

Основним документом, який служить для оцінки практики є звіт. Робота над звітом починається з перших днів перебування студента на практиці в господарстві. Завершується вона в кінці практики підписом звіту керівником і завіренням його відповідною печаткою (форма титульного аркуша звіту наведена в додатку 1).

Письмовий звіт, щоденник і характеристика є основними документами для встановлення оцінки за проходження виробничої практики. Усі разом вони свідчать про фахову підготовку, організаторські здібності, рівень загального розвитку і подаються в деканат обов'язково завірені підписами керівника практики і печаткою господарства.

9.1. Рекомендована структура написання звіту

Вступ (1 сторінка).

Розділ 1. Загальна характеристика господарства (1-2 сторінки).

Розділ 2. Сучасний стан і перспективи розвитку плідівництва і виноградарства (8-10 сторінок).

2.1. Площі під багаторічними насадженнями.

2.2. Природний і сортовий склад багаторічних насаджень.

2.3. Організація території саду, винограднику, ягідників.

2.4. Характеристика конструкцій насаджень, система формування і обрізки дерев (кущів).

2.5. Система утримання ґрунту, підготовки субстрату, удобрення, зрошення в саду, винограднику, ягідниках та в розсаднику.

2.6. Урожайність саду, винограднику, ягідників.

Розділ 3. Сучасний стан і перспектива розвитку овочівництва (8-10 сторінок).

- 3.1. Площі під овочевими і баштаними культурами.
- 3.2. Характеристика сівозміни, попередників.
- 3.3. Видовий і сортовий склад овочевих, баштанних культур.
- 3.4. Характеристика споруд закритого ґрунту, їх типові проекти та культурозміни у парниках і теплицях.
- 3.5. Технологія вирощування розсади.
- 3.6. Система обробітку ґрунту, удобрення, зрошення та догляд за рослинами.
- 3.7. Схеми розміщення рослин, заходи по регулюванню оптимальної густоти рослин.
- 3.8. Урожайність овочевих, баштанних культур. Організація збирання та реалізації врожаю.

Розділ 4. Захист плодкових, овочевих рослин і винограду від бур'янів, шкідників та хвороб (2-3 сторінки).

Розділ 5. Товарознавство і стандартизація продукції (1-2 сторінки).

Розділ 6. Підприємництво, менеджмент, економіка та правові питання (до 2 сторінок).

Розділ 7. Охорона праці і навколишнього середовища (1-2 сторінки).

Розділ 8. Впровадження досягнень науки і передового досвіду в господарстві (1 сторінка).

Висновки і пропозиції (1 сторінка).

Список використаних джерел.

Додатки (Обов'язкові додатки до звіту: – щоденник, завірений підписом керівника практики та печаткою; – відрядження, – характеристика з місця проходження практики, завірена підписом керівника і печаткою; – презентація на електронному (цифровому) носії до захисту звіту).

9.2. Оформлення звіту про практику

Звіт подають у вигляді друкованого тексту об'ємом 20-30 сторінок. Текст виконують через 1,5 інтервали комп'ютерного набору стандартного паперу

формату А4, 28 рядків на сторінці. Розмір шрифту (Times New Roman) – 14 пунктів. Шрифт чорного кольору. Зліва сторінки залишають поле 30 мм, зверху і знизу по 20 мм, справа 10 мм.

Всі сторінки, включаючи таблиці, ілюстрації і додатки нумерують у наскрізному порядку. Першою сторінкою звіту є титульний аркуш, який не нумерують. Помилки, описки і графічні неточності, виявлені в процесі друку і перевірки звіту, можна виправити коректором або зробити підчищення і написати на тому місці виправлення. На сторінці допускається не більше трьох виправлень.

Якщо сторінка не повністю зайнята таблицею або рисунком, на ній розміщують відповідну частину тексту. Текст звіту поділяють на розділи, підрозділи.

Кожен розділ розпочинають з нової сторінки. Заголовки розділів розміщують з верхнього зрізу сторінки, симетрично до тексту великими літерами. Номер розділу розміщують зліва в одній стрічці перед заголовком так, щоб не виходив за межі абзацу, який дорівнює трьом інтервалам від лівого краю тексту або у окремій стрічці. Перенесення складів у заголовках розділу не допускають, крапку в кінці заголовка не ставлять. Між заголовком і послідуєчим текстом пропускають одну стрічку. Назву підрозділу подають у вигляді заголовку малими літерами (крім першої прописної). Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, між якими ставлять крапку; в кінці номера підрозділу теж повинна стояти крапка. Потім у тому ж рядку пишуть заголовок. Між заголовком розділу і підрозділу залишають відстань, рівну одному інтервалу. Між останнім рядком попереднього тексту і заголовком наступного підрозділу залишають відстань у один інтервал. Між заголовком підрозділу і першим рядком тексту залишають відстань в один інтервал. Пункти нумерують арабськими цифрами у межах кожного розділу і підрозділу. Заголовок пункту наводять у підбір до тексту.

Ілюстрації (рисунок, креслення, схеми) позначають словом „Рис.” і розміщують безпосередньо після посилання на них у тексті. Номер ілюстрації, її назва і пояснювальні підписи розміщують послідовно під ілюстрацією. Заголовок ілюстрації розміщують симетрично до тексту.

Таблиці нумерують в межах розділу і розміщують написання слова „таблиця” і її номери в правому верхньому куті над відповідним заголовком таблиці. Між заголовком таблиці і таблицею залишають відстань в один інтервал. Заголовки колонок починають з великої літери, підзаголовки – з маленької, якщо вони складають одне речення із заголовком, з великої – якщо вони самостійні. У тексті звіту таблиці та ілюстрації краще розміщувати безпосередньо після посилань на них.

Кожна таблиця чи ілюстрація повинна супроводжуватися коротким і вичерпним аналізом у тексті. Приклади окремих таблиць, які можна представити у звіті є в додатку 4 даних методичних вказівок.

Титульний лист, прийнятий в Уманському національному університеті садівництва має такий вигляд (*див. Додаток 1*).

Оформлення і бібліографічний опис списку використаних джерел виконати згідно вимог ДСТУ8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» (*Додаток 5*).

9.3. Правила ведення щоденника

Щоденник разом зі звітом про проходження практики є основним документом, що підтверджує виконання студентом програми практики.

2. Під час практики студент щоденно стисло і акуратно записує в щоденник виконувани ним роботи згідно програми практики. Форма щоденника представлена в додатках 2 і 3.

3. Не менше одного разу на тиждень студент зобов'язаний подати щоденник керівникові від виробництва для підпису.

4. Після закінчення практики студент повинен представити щоденник

керівникові практики, що є представником виробництва (агроном відділку, головний агроном, керівник установи тощо) для огляду і написання відзиву-характеристики, яка підписується і завіряється печаткою.

5. Щоденник і звіт обов'язково підписується керівниками установи, господарства і завіряється печаткою з відміткою про прибуття та вибуття студента з господарства.

6. В останній тиждень практики студент повинен здати в деканат щоденник і звіт про практику.

Без щоденника практика не зараховується.

У випадках, коли через несприятливі погодні умови виконання програми практики у повному обсязі стає неможливим, практикант повинен виконувати інші роботи, передбачені програмою практики, працювати зі звітами про діяльність господарства за минулі роки, бухгалтерською документацією, книгою історії проведення обприскувань, рекомендаціями до раціонального використання пестицидів і добрив та іншими матеріалами, які потрібні для написання звіту про практику.

10. Організація захисту звіту

Захист звіту за результатами виробничої практики здійснюється за попередньо підготовленими (та допрацьованими після зауважень керівника від ВНЗ) звітом, щоденником і презентацією доповіді, електронна копія якої додається до звіту, перед комісією, склад якої формується із числа професорсько-викладацького складу випускових кафедр і деканату.

Склад комісії та терміни атестації визначаються відповідним наказом в університеті. Для викладення інформації виділяється час в межах 10-15 хвилин. Після закінчення доповіді студент відповідає на запитання членів комісії та присутніх на захисті. Відповіді мають бути чіткими та переконливими. Звіт про проходження науково-виробничої практики оцінюється в межах від 0 до 100 балів включно згідно наведених нижче критеріїв оцінювання.

Отримання незадовільної оцінки веде за собою повторне представлення студентом звіту після усунення зауважень, визначених комісією.

11. Критерії оцінювання

Критерій за яким оцінюється звіт	Рейтинговий бал
1. Перевірка звіту:	70
- відповідність змісту звіту завданню та вимогам навчально-методичних рекомендацій щодо її виконання. Позитивна характеристика з господарства.	40
– самостійність вирішення поставлених завдань, наявність проектних рішень, виконання виробничих розрахунків, креслень, узгоджувальних графіків та таблиць	10
– наявність елементів науково-дослідного характеру	5
– якість заповнення щоденника	10
– відповідність стандартам оформлення	5
2. Захист звіту, в тому числі:	30
– доповідь	10
– презентація	10
– правильність відповідей на поставлені запитання	10
Всього	100

Шкала оцінювання

Оцінка національна	Оцінка ECTS	Визначення ECTS	Кількість балів
Відмінно	A	Відмінно – відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок	90-100
Добре	B	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками	82-89
	C	Добре – в загальному правильна робота з певною кількістю помилок	74-81
Задовільно	D	Задовільно – непогано, але із значною кількістю недоліків	64-73
	E	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії	60-63
Незадовільно	FX	Незадовільно – потрібно працювати перед тим, як отримати позитивну оцінку	35-59
	F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота	0-34

ДОДАТКИ

Додаток А

Форма титульного аркуша звіту

Міністерство освіти і науки України
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА
Факультет плодовоовочівництва, екології та захисту рослин

ЗВІТ

про проходження виробничої практики
студента III курсу за напрямом підготовки 6.090101 «Агрономія»
з ознаками спеціальності «Плодовоовочівництво і
виноградарство»

(П.І.Б.)

(місце практики)

(термін проходження практики)

Керівники:

(Печатка установи)

від установи: _____
посада, прізвище, ім'я, по батькові

від університету: _____
вчена ступінь прізвище, ім'я, по батькові

Умань – 2017 р.

Міністерство освіти і науки України
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА
Факультет плодовоовочівництва, екології та захисту рослин

ЗВІТ

про проходження виробничої практики
студента ____ курсу зі спеціальності 203 Садівництво і виноградарство

(П.І.Б.)

(місце практики)

(термін проходження практики)

Керівники:

(Печатка установи)

від установи: _____
посада, прізвище, ім'я, по батькові

від університету: _____
вчена ступінь прізвище, ім'я, по батькові

Умань – 2017 р.

Форма титульного аркуша робочого щоденника

Міністерство освіти і науки України
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА
Факультет плодовоовочівництва, екології та захисту рослин

Щоденник виробничої практики

студента _____
П.І.Б.

факультету плодовоовочівництва, екології та захисту рослин
_____ групи

Місце проходження виробничої практики

_____

Календарні дати практики _____

Керівник практики від підприємства: _____
(підпис) (посада, Прізвище І.П.)

Печатка підприємства

Форма заповнення робочого щоденника

Дата	Облік виконаних робіт
7.06.17	Виконання прорідження зав'язі яблук

Приклади таблиць характеристики господарства та заходів вирощування овочевих рослин

1. Структура земельних угідь та їх використання в господарстві

Назви земельних угідь та посівів	Площа, га	Частка, %		
		від всієї землі	від с.-г. угідь	від ріллі
1	2	3	4	5
Площа всієї землі				
Сільськогосподарські угіддя				
З них: рілля				
луки і пасовища				
сади і ягідники				
ліси				
Площа посівів всіх озимих зернових				
Технічних культур				
Кормових культур				
Картоплі, овочевих і баштанних культур				
Виноградники				
Чисті пари				
Всього: зернових				
просапних				

2. Система удобрення ґрунту в овочевій сівозміні, фактично здійснена в 20__р.

С.-г. культури в порядку їх чергування у сівозміні	Урожайність, т/га основної продукції	Добрива, назва і доза, т (ц) /га			Всього на 1 га	
		Основне	Рядкове	Підживлення	Органічні, т	Мінеральні, NPK, кг
1.						
2.						
3.						
і т. д.						

2. Система обробітку ґрунту в овочевій сівозміні

Овочеві культури в порядку їх чергування в сівозміні	Основний обробіток				Передпосівний або передсадивний обробіток			
	Заходи	Глибина, см	Строки	С.-г. машини	Заходи	Глибина, см	Строки	С.-г. машини
1. 2. 3. 4. і т. д.								
Овочеві культури в порядку їх чергування в сівозміні	Після садивний або післяпосівний обробіток				Догляд за посівами або насадженнями			
	Заходи	Глибина, см	Строки	С.-г. машини	Заходи	Глибина, см	Строки	С.-г. машини
1. 2. 3. 4. і т. д.								

4. Фактична система заходів проти забур'янення полів овочевої сівозміні у господарстві

Культури сівозміні	забур'яненості	Тип	на період застосування заходів, шт./м ²	Кількість бур'янів	Заходи	шт./м ² . порого забур'яненості, Еколого-економічні	Елементи технології застосування заходів			
							Строки	Способи	см/глибина обробітку, кг/га. Дози препаратів,	Витрати робочого розчину, л/га

1.								
2.								
3.								
і. т. д.								

Приклад оформлення бібліографічного опису джерел літератури,
використаних під час виробничої практики і написання звіту

**Приклади оформлення бібліографічного опису джерел
згідно ДСТУ 8302:2015**

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Зразки опису самостійних видань (монографій, підручників, навчальних посібників і т.д.)	
Один автор	Куян В. Г. Плодівництво: навч. посіб. Київ: Аграрна наука, 1998. 472 с. Лихацький В. І. Баштанництво: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2002. 165 с.
Два автори	Кухта С. Й., Турчин Ю. В. Львівський професор стоматології К. П. Каліга (1785 – 1845). Львів: Галицька видавнича спілка, 2009. 80 с. Кондратенко Т. Є., Кондратенко П. В. Сорти яблуні, імунні до парші. Київ : Аграрна наука, 1996. 54 с.
Три автори	Барабаш О. Ю., Хареба В. В., Гутиря С. Т. Розсада овочевих культур для відкритого і закритого ґрунту. Київ: Вища школа, 2002. 55 с. Шматенко О. П., Гончаренко Н. В., Гончаренко І. Ф. Психологія і деонтологія у фармації: навч. посіб. / за ред. О. П. Шматенка. Київ, 2015. 132 с.
Чотири автори	Військова епідеміологія з епідеміологією надзвичайних ситуацій / М. А. Андрейчин, О. Д. Крушельницький, В. С. Копча, І. В. Огороднічук. Тернопіль: Укрмедкнига, 2015. 320 с.
Більше 4-х авторів	Грип, гострі респіраторні захворювання та їх ускладнення: навч. посіб. / В. Л. Савицький, В. І. Трихліб, Г. В. Осьодло [та ін.]. Київ, 2016. 206 с.
Зразок опису авторефератів дисертацій	
Тернавський А. Г. Обґрунтування прийомів технології вирощування огірка на вертикальній шпалері у Лісостепу України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. с.-г. наук : [спец.] 06.01.06 „Овочівництво” / Нац. аграр. ун-т. Київ, 2008. 21 с.	
Зразки опису частини видання (статті із збірника, журналу, розділу з книги)	
Один автор	Бублик М. О. Вплив погодних факторів на продуктивність вишні в Україні // Проблеми фітомоніторингу у садівництві. Київ, 2003. С. 65–81.
Два автори	Улянич Е. И., Ковтунюк З. И. Выращиваем рассаду в кассетах // Овощеводство. 2012. №1. С. 31–33.
Три автори	Бандрівський Ю. Л., Виноградова О. М., Бандрівська О. О. Комбінована індексна оцінка гігієни порожнини рота у хворих на генералізований пародонтит із різною груповою належністю крові // Клінічна та експериментальна патологія. 2016. Т. 15, № 3. С. 12–15.
Чотири автори	Гістологічне дослідження впливу збору антидіабетичного на тканини підшлункової залози щурів із цукровим діабетом, індукованим введенням дексаметазону / А. О. Савич, С. М. Марчишин, Н. М. Островський, Ю. Б. Лар'яновська // Фармацевтичний журнал. 2016. № 5. С. 92–100.
Більше 4-х авторів	Використання вобензиму в комплексному лікуванні хворих працездатного віку на цукровий діабет із гемофтальмом / С. О. Сокур, В. В. Жмурик, І. В. Семенюк [та ін.] // Ендокринна патологія у віковому аспекті: матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Харків, 26–27 листоп. 2015 р.). Харків, 2015. С. 90.

Зразок опису джерела з інтернет-ресурсу

Каталог мінеральних добрив. URL: <http://dripfert.com.ua/ru/spetsialnye-vodorastvorimye-udobreniya-dlya-sistem-kapelnogo-poliva-dripfert>. (дата звернення 29.11.2016).

Для оформлення джерел літератури варто скористатися інструментом на порталі **vak.in.ua**, який присвячений полегшенню процедури оформлення наукових джерел відповідно до вимог Вищої атестаційної комісії (ВАК) України та проходження нормоконтролю під час написання публікацій, курсових і дипломних робіт, дисертацій. Щоб скористатися інструментом слід виконати наступні кроки:

The image consists of two screenshots of the VAK.in.ua website. The top screenshot shows the main page with the navigation menu. The 'Оформити' button is highlighted with a red box, and a red arrow points to it. The page content includes a welcome message and a list of document types for submission. The bottom screenshot shows the 'Оформити нове джерело по вимогам ВАК України' form. The dropdown menu 'Яке джерело оформлюємо?' is highlighted with a red box, and a red arrow points to it. The form also includes a 'Додати авторів' dropdown menu. The right sidebar shows a list of used literature.

VAK.in.ua - Автомат x
 vak.in.ua/do.php

VAK.in.ua Оформити FAQ Контакти Реєстрація

Email Пароль **Увійти**

Оформити нове джерело по вимогам ВАК України

Книга Додати авторів

Назва роботи

Місто видання

Видавництво

Рік видання

Рік видання 2013

Кількість сторінок 333

Видання Веселка

Серія Книги України

Номер періодичного випуску 3

Тип номерів видання Том Випуск Книга №

Оформити джерело **Скинути**

Список використаної літератури

Сурков В. В. ПІДТРИМКА ЧИТАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЯК БАЗОВОЇ СКЛАДОВОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ [Електронний ресурс] / В. В. Сурков. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/psmkr/2010_12/Surkov.html.
 Редагувати Видалити

Сазонов В. Е. Государственно-частное партнерство / Всеволод Евгеньевич Сазонов. – Москва, 2012. – 496 с.
<http://www3.weforum.org/docs/GCR2011-12/CountryProfiles/Norway.pdf>.
 Редагувати Видалити

External trade in services, Q2 2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ssb.no/en/utenriksokonomi/statistikk/ultjenester>.
 Редагувати Видалити

External trade in goods, October 2013, preliminary figures [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ssb.no/en/utenriksokonomi/statistikk/muh/maaned/2013-11-15?fanetabell&sort=nummer&tabell=148424>.
 Редагувати Видалити

<< 1 2 3 4 5 ... 144 145 >>

VAK.in.ua - Автомат x
 vak.in.ua/do.php

VAK.in.ua Оформити FAQ Контакти Реєстрація

Email Пароль **Увійти**

Оформити нове джерело по вимогам ВАК України

Яке джерело оформлюємо? Додати авторів

Успішно створено!

Список використаної літератури

Іванов І. І. Наука і освіта в Україні / Іван Іванович Іванов. – Київ: Знання, 2013. – 333 с. – (Веселка). – (Книги України, т. 3).
 Редагувати Видалити

Сурков В. В. ПІДТРИМКА ЧИТАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЯК БАЗОВОЇ СКЛАДОВОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ [Електронний ресурс] / В. В. Сурков. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/psmkr/2010_12/Surkov.html.

Список рекомендованої літератури

1. Куян В. Г. Плодівництво: навч. посіб. К.: Аграрна наука, 1998. 472 с.
2. Грицаєнко А. О. Плодівництво: підруч. К.: Урожай, 2000. 430 с.
3. Омельченко І. К. Культура яблуні в Україні. К.: Урожай, 2006. 264 с.
4. Ягідні культури / Ю. П. Яновський, В. В. Воеводін, О. М. Лапа [та ін.]. К., 2009. 215 с.
5. Кондратенко Т. Є. Яблуня в Україні. Сорти. К.: Світ, 2001. – 300 с.
6. "Новини садівництва" – щоквартальний науково-виробничий журнал.
7. Овочівництво: практикум / за ред. В. І. Лихацького. Вінниця, 2012. 451 с.
8. Лихацький В.І., Бургарт Ю.Є., Васянович В.Д. Овочівництво: підручник. К.: Урожай, 1996. Ч. I. 300 с.
9. Лихацький В.І., Бургарт Ю.Є., Васянович В.Д. Овочівництво: підручник. К.: Урожай, 1996. Ч. II. 358 с.
10. Гіль Л.С., Пашковський А.І., Сулима Л.Т. Сучасні технології овочівництва закритого і відкритого ґрунту: Навчальний посібник. Ч.1 і 2. Вінниця: Нова Книга, 2008.
11. Виноградарство: підручник / М. О. Дудник, Коваль М. М., Козар І. М., Ляний О. Д. [та ін.] / за ред. Е. І. Хреновськова. К.: Арістей, 2008. 332 с.
12. Дикань О. П., Бондаренко А. О., Заморський В. В. Виноградарство: Навчальний посібник. Сімферополь: Бізнес-Інформ, 2002. 208 с.
13. Євтушенко М. Д., Марютін Ф. М., Туренко В. П. Фітофармакологія: підручник. К.: Вища освіта, 2004.
14. Перелік пестицидів і агрохімікатів дозволених до використання в Україні на відповідний рік.
15. Агроекологія: посібник / А.М.Фесенко, О.В.Солошенко, Н. Ю. Гаврилович, Л. С. Осипова [та ін.] / за ред. О. В.Солошенка, А.М. Фесенко. Харків, 2013. 291 с.
16. Екологічні основи збалансованого природокористування у агросфері : навчальний посібник / за ред. С.П.Сонька та Н.В.Максименко. Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2015 568 с.
17. Дудкевич Н. Г. Охорона праці. Вінниця: ВНАУ, 2015. 52 с.
18. Фахові науково-виробничі видання інтернет-ресурсу.